

СТАТТІ

УДК 78(477.83/.86)(091)Людкевич С.: [930.2:82-6Людкевич С., Волошин М.]

DOI 10.32782/2224-0926-2025-1-52-1

Горак Яким Романович
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії музики,
Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка;
старший науковий співробітник,
Меморіальний музей С. Людкевича у Львові
<https://orcid.org/0000-0003-0707-8751>

**МИХАЙЛО ВОЛОШИН І СТАНІСЛАВ ЛЮДКЕВИЧ:
СПІВПРАЦЯ, ВЗАЄМООЦІНКА, ЛИСТУВАННЯ**

У статті на джерельних архівних матеріалах, матеріалах періодики й епістолярію розкрито взаємини між українським адвокатом Михайлом Волошином і композитором Станіславом Людкевичем, які тривали понад 40 років. Адвокат за фахом, співзасновник Колегії оборонців і Союзу Українських Адвокатів, президент Львівської палати адвокатів, Михайло Волошин (1877–1943) увійшов в історію української музичної культури в Галичині першої половини ХХ ст. як співак, хоровий диригент, композитор, музичний критик, музично-громадський діяч. У всіх перелічених напрямках своєї музичної діяльності він перебував у постійному особистому та творчому контакті з С. Людкевичем, із яким був знайомий із часу свого навчання в університеті й із яким разом тривалий час співпрацював у товариствах «Сокіл», «Академічна громада», хоровому товаристві «Львівський Боян» і музичному товаристві ім. М. Лисенка. С. Людкевич присвячував М. Волошинові музичні твори, а М. Волошин як музикант багато зробив для виконання музики С. Людкевича: зокрема під його диригуванням уперше звучали частини кантати-симфонії «Кавказ», виконував М. Волошин твори С. Людкевича і як співак. Разом із композитором М. Волошин брав участь у низці організаційних комісій і музично-громадських заходів у Львові, Перемишлі, щодо вшанування роковин смерті Дмитра Бортнянського, Миколи Лисенка. Крім вступної статті, матеріал містить публікацію з науковим апаратом 10 листів (1908–1926 рр.) Михайла Волошина до Станіслава Людкевича, автографи яких зберігаються у фондах меморіального музею С. Людкевича у Львові.

Ключові слова: Михайло Волошин, Станіслав Людкевич, Львівський університет, товариство «Академічна громада», товариство «Сокіл» у Львові, хорове товариство «Львівський Боян», Музичне товариство ім. М. Лисенка у Львові, Вищий музичний інститут у Львові, журнал «Ілюстрований музичний календар», Шевченківські вечори у Львові, кантата-симфонія «Кавказ», Відень, Густав Малер, Українські січові стрільці, «Захист Українських Січових Стрільців у Львові», Колегія оборонців, Союз Українських Адвокатів (СУА), Дмитро Бортнянський, Микола Лисенко.

Horak Yakym. Mykhaylo Voloshyn and Stanislav Liudkevych: cooperation, mutual evaluation, correspondence

The article and archive of historical documents deals with the history of relationships between Ukrainian lawyer Mykhaylo Voloshyn and the composer Stanislav Liudkevych, which span

more than 4 dozen years. Educated lawyer, co-founder of Collegium of lawyers and Union of Ukrainian Lawyers – Mykhaylo Voloshyn (1877–1943) came unto the history of Ukrainian musical culture of the first half of XX century as a composer, singer, choral conductor, music critic and education. In all afore-mentioned fields of music education he was the close ally of S. Liudkevych, with whom he were acquainted since the time of his studies in the Lviv University and collaborated with him a long time in Sokil Society, Academic Educational Fraternity, Lviv Boyan Choral Society, and Mykola Lysenko Music Society, S. Liudkevych dedicated to M. Voloshyn his musical compositions, and M. Voloshyn as a musician did a lot for the performance of S. Liudkevych music in particular, under his baton were performed for the first time the movements of “Caucasus” cantata-symphony, M. Voloshyn performed his works as a singer as well. Together a composer M. Voloshyn took part in joint commities and public jubilee performens in Lviv, Peremyschl at Dmytro Bortniansky and Mykola Lysenko commemorations. Apart from introduction, the publication contains 10 letters (1908–1926) with references of Mykhailo Voloshyn to Stanislaw Liudkevych, facsimiles of witch preserved in the archive of Stanislaw Liudkevych Memorial Museum in Lviv.

Key words: Mykhaylo Voloshyn, Stanislaw Liudkevych, Lviv University, Academic Educational Fraternity, Lviv Sokil Society, Lviv Boyan Choral Society, Mykola Lysenko Lviv Music Society, The Higher Music Institute in Lviv, Illustrated Musical Calendar journal, Schevchenko jubilee concerts in Lviv Caucasus cantata-symphony, Vienna, Gustav Mahler, Ukrainian Sich Society, The Union of Ukrainian Lawyers (UUL), Dmytro Bortnyansky, Mykola Lysenko.

Вступ. Постать Михайла Івановича Волошина (5 травня 1877 с. Ролів, нині – Дрогобицького району Львівської області – 30 липня 1943, Львів) – адвоката, громадського діяча, хорового диригента, співака (тенор), музично-театрального критика – висвітлена в енциклопедичних виданнях¹ і наукових дослідженнях щодо як його адвокатської², так і музично-громадської³ діяльності. Згадок про взаємини М. Волошина з С. Людкевичем у цих джерелах нема. Більше фактичного матеріалу, який стосується їхніх взаємин, міститься в різних розділах першого тому монографії З. Штундер про композитора.

¹ Медведик П. Волошин Михайло Іванович. *Українська журналістика в іменах : Матеріали до енциклопедичного словника* / за ред. М.М. Романюка. Львів, 1997. Вип. 4. С. 37–38. Медведик П. Діячі української музичної культури (матеріали до біо-бібліографічного словника). *Записки НТШ. Том ССХХVI: Праці Музикознавчої Комісії*. Львів, 1993. С. 389; Горак Я. Волошин Михайло. *Наукове товариство імені Шевченка : Енциклопедія*. Том 3: Вес-Глин / ред. тому О. Купчинський, О. Савула, Н. Федорак. Львів, 2016. С. 250–252. Медведик П. Волошин Михайло Іванович. *Українська музична енциклопедія* / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Рильського / редкол. тому : А. Калініченко, А. Муха (співголови), І. Сікорська (заст. голови), Н. Костюк (наук. ред.) та ін. Київ, 2006. Т. 1. С. 410. Бурбан М. *Українські хори та диригенти*. Вид. друге, виправлене і доповнене. Дрогобич: Посвіт, 2007. С. 318.

² Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові: Репринтне видання 1934 р. / упорядник М. Петрів ; передмова А. Редзیک. Київ : Юстініан, 2014 (у виданні на с. 101–137 поміщена стаття М. Волошина «Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право»). Гловацький І., Гловацький В. *Українські адвокати Східної Галичини (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.)*. Львів, 2004. С. 71; Гловацький І. *Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел та некрологів (1800–1943 pp.)*. 2-е вид., доповн. Львів : Ліга-Прес, 2014. С. 277–282.

³ Німілович О. Музично-критична діяльність Михайла Волошина. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Мистецтвознавство»*. Тернопіль-Київ, 2005. № 3 (15). С. 8–14. Ханік Л. Історія хорового товариства «Боян». Львів, 1999. С. 42, 46, 48, 59, 61, 63. Німілович О. Михайло Волошин про творчість Густава Малера. *Українська музика: щоквартальник*. Львів, 2021. № 1 (39). С. 133–135 (до статті на с. 136–143 долучені передруки статей М. Волошина «Г. Малер і його VIII симфонія» і «Густав Малер»).

Матеріали і методи. У фондах музею С. Людкевича зберігається чимало експонатів, пов'язаних із М. Волошином. Первинну документальну цінність мають збережені автографи 10 листів М. Волошина до С. Людкевича за період 1908–1926 р. (з перервами), повний текст яких із науковим апаратом подано в додатку до статті. Невеликі за обсягом листи, писані здебільшого на кореспонденційних картках, мають діловий характер, а звернення «Коханий товаришу» (чи просто «Коханий») документують сердечність їхніх взаємин. Крім листів, збереглися нотні⁴ і книжкові (художні і музикознавчі)⁵ видання власності М. Волошина, засвідчені його власноручним підписом на обкладинках і титульних сторінках. Іноді на книжках трапляються й власноручні дарчі написи М. Волошинові від авторів літературних творів – М. Яцкова, В. Масляка й інших. Також у фондах є папка газетних витинанок із часописів із рецензіями на концерти М. Волошина як співака та статтями й рецензіями його авторства.

Результати. З С. Людкевичем М. Волошин познайомився під час навчання на юридичному факультеті Львівського університету. Обоє були членами «Академічної громади» і студентського хору при цьому товаристві. 1900 р. хор брав участь у з'їзді українських шкіл Австрії в Чернівцях з нагоди заснування там товариства «Молода Україна». Під керівництвом С. Людкевича виступав і хор «академіків», у якому співав М. Волошин⁶. У програмі концерту виконували Людкевичів «Поклик до братів слов'ян» (сл. М. Драгоманова) і «На прю» М. Лисенка.

М. Волошин входив до гімнастичного товариства «Сокіл» і тут теж міг контактувати з С. Людкевичем, який став членом цього товариства в червні 1902 р. Концерт, організований товариством «Сокіл» у Львівській філармонії 6 травня 1903 р., був знаменним

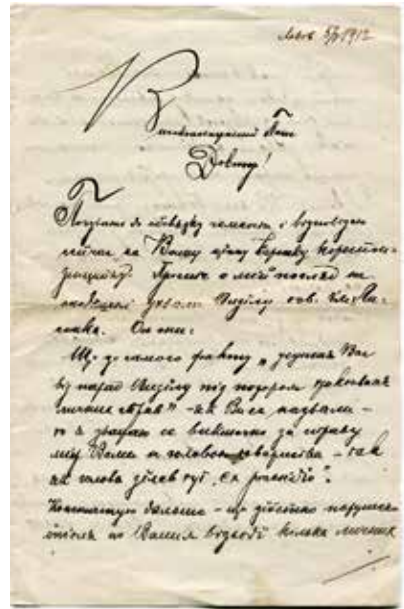

Фото 1. Сторінка автографа листа Михайла Волошина до С. Людкевича від 05.07.1912

⁴Нижанківський О. «І молилася я» сл. Б. Грінченка. Львів, б.д. (інв. № 480; є підпис М. Волошина з датою 1910 р.); Нижанківський О. «А де той цвіт». Сл. В. Масляка. Львів, б.д. (інв. № 481; з підписом М. Волошина); Нижанківський О. «Минули літа молодії». Сл. Т. Шевченка. Львів, б.д. (інв. № 482; з підписом і печаткою М. Волошина); Гайворонський М. Українські народні пісні. Гуцульське Різдво: мішаний хор. 1. Коляда. New York Ukrainian Edition, 1933 (інв. № 4319; з дарчим написом М. Гайворонського М. Волошину); Гайворонський М. Пісні УСС. Нью-Йорк-Львів, 1936 (інв. № 4320; з дарчим написом М. Гайворонського М. Волошину). Боянь. Зборник малоруских квартетов на мужеский хорь / упоряд. В. Матюка. Перемишль, 1896 (інв. № 1086. На титулі підпис М. Волошина). Наявні також три томи німецького видання партитури опери Р. Вагнера «Зігфрід» (інв. № 4193; на титулі кожного тому підпис М. Волошина).

⁵Яків М. Далекі шляхи. Нариси і новелі. Львів, 1917 (інв. № 949 з дарчим написом М. Яцкова М. Волошину на титулі); Грушевський М. Про старі часи на Україні. С-Пб., 1907 (інв. № 1127; на обкладинці підпис М. Волошина); Масляк В. Поезії. Львів, 1919 (інв. № 4215; з дарчим написом В. Масляка М. Волошину). Є також німецькомовні музикознавчі книги про опери Р. Вагнера (інв. № 1289, 1290, 1291, 1292).

⁶Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Львів: Бінар-2000, 2005. Т. 1: 1879–1939. С. 134.

для С. Людкевича: тоді під диригентурою Л. Челянського було виконано оркестрове «Капричіо» С. Людкевича, що стало дебютом композитора як симфоніста. На тому ж концерті зведений чоловічий хор «Сокола» в супроводі оркестру виконав серед інших творів і «Косаря» С. Людкевича, а М. Волошин брав участь у концерті як співак-соліст. «Твір сей оркестральний (Капричіо – Я. Г.), виведений з хорошим зрозумінням під управою п. Челянського, поставив п. Людкевича в очах наших дуже високо. Як сама фактура, так і кольорит твору свідчать наглядно, що п. Л[юдкевич] совісно потрудився над своїм першим чисто-оркестральним опусом. Хор мужеський «Соколів», зложений з 50 наших співаків, відспівав відтак «Три шляхи» Топольницького і Людкевича «Косара» (слова Шевченкові) та Лисенка «Думу» в супроводі оркестри При сій нагоді перевірили ми, що наш соліст тенор, п. Волошин, працює над собою з хорошим успіхом. Голос его набрав сили і металю»⁷, – зазначалося у відгуку на концерт, опублікованому в газеті «Руслан».

З початком ХХ століття почалася багаторічна співпраця обох діячів у «Львівському Бояні». 1901 р. вони входять до керуючого Виділу товариства: С. Людкевич як заступник диригента, М. Волошин – виділовий⁸. 28 червня 1901 р., коли відбувся у Львові концерт до десятиліття створення «Львівського Бояна», С. Людкевич та М. Волошин брали в ньому участь. С. Людкевич виступив в ньому як один із диригентів (поруч С. Федака, О. Нижанківського та Ф. Колесси) і як композитор зі своїм чоловічим хором у супроводі оркестру «Косар» на слова Т. Шевченка, виконаним на концерті. М. Волошин взяв участь у концерті як співак, виконавши в дуєті з Орисею Шухевич та у фортепіанному супроводі Дарії Шухевич дует «Зацвіла в долині червона калина (сл. Т. Шевченка)»⁹.

1903 р. С. Людкевич, закінчивши університет, рік перебував на військовій службі, потім працював педагогом Перемишльської гімназії і співпрацював з Інститутом для дівчат у Перемишлі. За той час М. Волошин у товаристві «Львівський Боян» був заступником виділового (1903), заступником диригента (1903–1904)¹⁰, а згодом – до 1913 р. диригентом хору «Львівського Бояна». «З ім'ям д-ра М. Волошина, – оцінюватиме згодом значення М. Волошина для «Львівського Бояна» В. Барвінський, – тісно в'яжеться історія «Львівського Бояна»; часи його диригентури в «Бояні» – це часи розквіту Товариства [...] це був диригент уповні свідомий своїх мистецьких задумів і спроможностей, який умів витворити у підчиненому собі співацькому колективі не тільки зразкову дисципліну, але й мистецьке захоплення, що знаходило свій глибокий вислів у незвичайно педантично випрацьованій, а з мистецького боку певно оформленій інтерпретації»¹¹.

Спробою М. Волошина як композитора в той період став солоспів «Ой гляну я, подивлюся» на слова Т. Шевченка. Солоспів 1903 р. здобув перемогу на композиторському конкурсі, організованому «Львівським Бояном». С. Людкевич згодом неодноразово відзначив цей твір: 1911 р. він включив його до збірки музичних творів на слова Т. Шевченка «Кобзар» під своєю редакцією, а потім у кількох статтях, написаних у різні роки,

⁷ Вечір «Руских Соколів львівських». *Руслан*. 1903. № 92. 25 квітня (8 травня). С. 1.

⁸ Волошин М. Львівський Боян. *Альманах музичний: Літературна часть Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Львів, 1904. С. 110.

⁹ Замітки з нагоди ювілейного концерту «Львівського Бояна». *Руслан*. 1901. № 140. 22 червня (5 липня). С. 2.

¹⁰ Волошин М. Львівський Боян... С. 111.

¹¹ Барвінський В. Д-р Михайло Волошин і музичне мистецтво. *Краківські вісті*. 1943. № 176. 13 серпня. С. 3.

згадував про його виконання Модестом Менцинським (у статті «Модест Менцинський і українська пісня»¹² (1919)) і відзначав його в статті «Вокальна музика на тексти поезій «Кобзаря» (1934) серед творів, які «можна би вирізнити та признати деякі більше або менше позитивні вальори»¹³. Відомо також, що на Шевченківському концерті 1905 р. виконувався хор М. Волошина «Чого мені тяжко» до слів Т. Шевченка. Серед домашнього архіву С. Людкевича зберігається недатована й без зазначення місця проведення програма концерту, у якому першим номером указано саме цей хор М. Волошина¹⁴. 1905 р. твір було опубліковано у Львові, і це видання зберігається серед домашнього архіву С. Людкевича¹⁵.

М. Волошин і С. Людкевич узали участь як автори статей в «Альманаху музичному» (пізніше перейменованому на «Ілюстрований музичний календар»), який виходив у Львові під редакцією Р. Зарицького впродовж 1904–1907 р. У випуску 1904 р. М. Волошин помістив статтю про Вищий музичний інститут у Львові та хроніку діяльності товариства «Львівський Боян» за 1891–1903pp¹⁶, у цьому ж виданні опублікована й стаття С. Людкевича «Про розвій та сучасне становисько т. зв. програмової музики». У річнику 1906 р. поміщена стаття М. Волошина «Сегорічна артистична прогулька муз[ичного] кружка «Акад[емічної] Громади»¹⁷. Серед домашнього архіву С. Людкевича зберігається примірник цього річника видання з дарчим написом видавця Ромуальда Зарицького М. Волошині: «Високоповажаному Пану М. Волошині на спомин – з сердечною подякою за поміч в видавництві. Львів 20/12 1905 Р. Зарицький»¹⁸. Текст дарчого напису дає підстави стверджувати, що М. Волошин, попри авторство статей, брав участь у процесі видавництва журналу. У річнику на 1907 рік побачила світ стаття М. Волошина «Хор учеників руської (академічної) гімназії у Львові»¹⁹. У цьому ж річнику С. Людкевич опублікував свою статтю «Кілька заміток про т. зв. «дроби» в наших нар[одних] піснях»²⁰. Як музичний критик М. Волошин і згодом багато виступав з рецензіями на

¹² Людкевич С. Модест Менцинський і українська пісня. *Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. Львів : Видавництво М. Коць, 1999. Т. 1. С. 423.

¹³ Людкевич С. Вокальна музика на тексти поезій «Кобзаря». *Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. Львів : Видавництво М. Коць, 1999. Т. 1. С. 268.

¹⁴ Меморіальний музей Станіслава Людкевича у Львові (далі – ММСЛ). Інв. № 4481.

¹⁵ ММСЛ, Інв. № 440.

¹⁶ Волошин М. Вищий музичний інститут. *Альманах музичний: Літературна часть Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Львів, 1904. С. 102–104; Волошин М. Львівський Боян. *Альманах музичний: Літературна часть Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Львів, 1904. С. 105–111.

¹⁷ Волошин М. Сегорічна артистична прогулька муз. кружка «Акад. Громади». *Ілюстрований музичний календар на рік звичайний 1906* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник третій. У Львові : З друкарні НТШ, 1906. С. 63–64.

¹⁸ ММСЛ №1109/1.

¹⁹ Волошин М. Хор учеників руської (академічної) гімназії у Львові. *Ілюстрований Музичний Календар на рік звичайний 1907* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник четвертий. У Львові : З друкарні «Удільової», 1907. С. 75–78.

²⁰ Людкевич С. Кілька заміток про т. зв. «дроби в наших нар. піснях». *Ілюстрований Музичний Календар на рік звичайний 1907* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник четвертий. У Львові : З друкарні «Удільової», 1907. С. 61–64. Передрук: Людкевич С. *Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, Видавництво М. Коць, 2000. Т. 2. С. 200–202.

музичні події (Шевченківські вечори, пописи елєвів Музичного Інституту, виступи співаків, хорів, музичні вистави театру тощо) на шпальтах «Діла»²¹.

При створенні інституту на засіданні «Союзу співацьких і музичних товариств» 9 жовтня 1903 р. М. Волошин був прийнятий у члени цієї спілки та обраний секретарем Вищого музичного інституту. Водночас став учнем інституту: брав уроки композиції в Анатолія Вахнянина й навчався в класі вокалу Олени (Галини) Ясеницької, яка згодом стала його дружиною. Був постійним членом «Союзу співацьких і музичних товариств», а згодом із 1907 – «Музичного товариства ім. Лисенка», упродовж усього часу його існування (до 1939 р.) майже завжди входив до керівного його віділу, будучи довгі роки заступником голови Товариства й активно причетним до всіх граней діяльності Товариства. У Товаристві М. Волошин постійно входив до складу різних комісій, які працювали над документами (статутами, контрактами тощо), надавав юридичні послуги товариству, у т. ч. у всіх конфліктних справах між членами товариства чи педагогами інституту. У тодішньому керівництві Музичного товариства ім. М. Лисенка адвокати постійно посідали провідне, вагоме місце. Це, з одного боку, забезпечувало товариству гнучкість у вирішенні юридичних і публічних справ, з іншого – викликало незадоволення в тих, які не погоджувалися з надто малим представництвом музикантів (фактично тільки С. Людкевич і В. Барвінський) у Віділі, говорилося про «музиків» і «немузиків». На загальних зборах 22 листопада 1931 р. справа набула настільки принципового й гострого характеру, що М. Волошин як «немузик» зробив спробу зректися своєї посади в товаристві²². Проте М. Волошин мав авторитет, любов і повагу в Товаристві. Коли на засіданні Віділу товариства 30 квітня 1938 р. він, керуючись принципами суто людської порядності, заявив, що через занятість в інших товариствах не може належно справляти свої функції в Товаристві, Віділ відхилив його заяву²³.

Уже тоді, у перше десятиліття ХХ ст., М. Волошин проявляв всебічний інтерес до творчості С. Людкевича. 1902 р. композитор написав солоспів «Там далеко на Підгір'ю» на слова І. Гаврилюка, яке 1905 р. було опубліковане в Ляйпцігу з присвятою М. Волошинові²⁴. Мабуть, від самого композитора М. Волошин отримав у дар два випуски видання «Сольоспіви з фортепяном Станіслава Людкевича», які вийшли у Львові 1903 р. й містили солоспіви «Сирітка» та «Не сьпівайте мені сеї пісні» (сл. Лєсі Українки) у першому і два солоспіви на слова Г. Гайне – «Кожним вечером царівна» (з опублікованою в кінці нотного тексту авторською датою «Ярослав 6 Цвітня 1900 р.») і «Du bist wie eine Blumme» (з датою «Львів 19 Марта 1899») у другому випусках. У фондах музею С. Людкевича збереглися ці видання: на першому випуску на обкладинці є підпис М. Волошина²⁵, а на другому близько верхнього правого кутка першої сторінки нотного

²¹ Детальну бібліографію публікацій М. Волошина дивись у виданні: Курилишин К. *Часопис «Діло (Львів, 1880–1939) : матеріали до біобібліографістики*. Т. 4 : 1900–1904 рр. Дрогобич : Коло, 2018. С. 172; Т. 5 : 1905–1909 рр. Дрогобич : Коло, 2019. С. 169; Т. 6 : 1910–1914 рр. Дрогобич : Коло, 2020. С. 171; Т. 7 : 1914–1923 рр. Дрогобич : Коло, 2022. С. 207; Т. 8 : 1923–1930 рр. Дрогобич : Коло, 2023. С. 231.

²² Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр.) / упор., післямова Я. Горака. Львів : Априорі, 2019. С. 215.

²³ Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр.). Львів : Априорі, 2019. С. 409.

²⁴ ММСЛ. № 1612.

²⁵ ММСЛ. № 1436.

тексту – дарчий напис С. Людкевича М. Волошинові: «Милому Товаришови Мих. Волошинови на спомин передає автор»²⁶.

М. Волошин виступав як вокаліст-виконавець творів С. Людкевича. У шевченківському вечорі 30 березня 1905 р. брав участь відразу в кількох ампула: як композитор (його солоспів до слів Т. Шевченка «Ой гляну я, подивлюся» виконала Анна Крушельницька, а хор «Львівського Бояна» виконав його хор «Чого мені тяжко»), співак, виконавши солоспів С. Людкевича «Черемоше, брате мій» і в дуеті з А. Крушельницькою виконав дует М. Лисенка «Зацвіла у долині»²⁷. 3 лютого 1907 р. на вечорі «Молодої музи» виконував солоспів С. Людкевича «Під від вас» на сл. Карманського. Загалом вокально-виконавська діяльність М. Волошина того часу була дуже інтенсивна. Окремі програми його співацьких виступів збережені в домашньому архіві Людкевича²⁸.

Виявом інтересу до творчості С. Людкевича в ті роки є також і той факт, що під диригуванням М. Волошина «Львівський Боян» на концерті 17 травня 1906 р. до 45-х роковин Т. Шевченка виконав першу частину «Кавказу». У програмі концерту також прозвучав марш «Під мурами Єрихону» С. Людкевича у виконанні військового оркестру 15 піхотного полку під диригентурою А. Конопаска²⁹. М. Волошин виступив на цьому концерті як соліст співак, виконавши «Прощанє Степана» з опери «Купало» А. Вахнянина.

На концерті товариства «Сокіл» 5 червня 1906 р. «Львівський Боян» під диригуванням М. Волошина виконав першу частину «Кавказу». «Відспівані «Львівським Бояном» хоральні твори Січинського «Лічу в неволі» і Людкевича «Кавказ часть І» в супроводі оркестри, справді не були нові, однак в їх виконанню було видно великий поступ «Львівського Бояна». З сеї нагоди належить ся повне признання містодиригентови «Бояна» п. Волошинові за точне приготованє сих творів з членами хору за їх виконанє. По обох тих піснях, одушевленє зібраної публіки проявило ся так сильно, що присутні на сали оба композитори мусіли з естради подякувати публіції за грімку овацію»³⁰, – читаємо про виконання в повідомленні преси. До слова, М. Волошин на цьому концерті як співак виконував ще й сольну партію в кантаті Д. Січинського.

Поки С. Людкевич навчався у Відні та працював над докторатом, М. Волошин перебував поперемінно то у Львові, то у Відні. Лист М. Волошина з 1908 р. зі Львова (№ 1 у нашій публікації) показує, що він скучає за С. Людкевичем, цікавиться його діяльністю. Коли С. Людкевич повернувся після захисту дисертації на педагогічну роботу до Перемишля, М. Волошин перебував із 1909 р у Відні й, за спогадами В. Барвінського, «шукав тісного зв'язку з музикою, став членом віденського «Музікгезангверайну та брав участь у величавих концертах у Відні та інших німецьких містах під кермою славних диригентів як Франц Шальк та інші»³¹. У листі до Людкевича з Відня 11 вересня 1909 р. пише, що «заложив сольовий квартет з самих Німців – їм добре зі мною, а мині з ними».

1910 р. М. Волошин у Відні познайомився з Густавом Малером, який відбував до Америки для прем'єри Восьмої симфонії. У вересні того ж року М. Волошин зустрівся з

²⁶ ММСЛ. № 1437/1.

²⁷ Новинки. Програма концерту. *Діло*. 1905. № 60. 15 (28) березня. С. 3.

²⁸ ММСЛ №№ 2459, 2464.

²⁹ Новинки. В XLV роковини смерті Т. Шевченка. *Діло*. 1906, № 82, 26 квітня (9 травня). С. 3

³⁰ Новинки. Сокільський концерт. *Діло*. 1906. № 105. 26 травня (7 червня). С. 3.

³¹ Барвінський В. Д-р Михайло Волошин і музичне мистецтво. *Краківські вісті (щоденник)*. 1943. № 176. 13 серпня. С. 3.

Фото 2. Автограф листа Михайла Волошина до С. Людкевича 11.09.1910

Г. Малером у Мюнхені, брав участь як співак-хорист у підготовці й виконанні 8-ої симфонії австрійського композитора в цьому місті, про що коротко сповіщав С. Людкевича в листі від 11 вересня 1910 р. (№ 3 в нашій публікації). 12 вересня 1910 р. Восьма симфонія Г. Малера прозвучала в Мюнхені, що спонукало М. Волошина до написання відгуку в пресі «Густав Малер і його VIII симфонія»³². У ній М. Волошин дає ґрунтовну характеристику величезному виконавському складу, детально описує зміст симфонії, а також характеризує Г. Малера як музиканта й людину. Коли ж Г. Малер помер 1911 р., М. Волошин опублікував статтю «Густав Малер»³³, у якій подав біографію та характеристику творчості й диригентської діяльності австрійського композитора.

Працюючи на пості диригента «Львівського Бояна», М. Волошин продовжує із цим колективом виконувати твори С. Людкевича й передовсім центральне полотно композитора – кантату-симфонію «Кавказ». На Шевченківському концерті, що відбувся 2 березня 1909 р., у виконанні «Львівського Бояна» під керуванням М. Волошина знову прозвучала I частина «Кавказу» («Прометей») С. Людкевича³⁴. На жаль, у пресі не з'явилося друком музичної рецензії на концерт. Загалом (мабуть, редакційному) дописі говорилося: «В подробиці не входимо, лишаючи їх музичному рецензентові, який певне віддасть належне признание і композиції Людкевича «Кавказ» і виконанню сеї й інших точок – відомих уже з програми – хором «Бояна» і «Бандуриста», і праці диригентів пп. Волошина і Артимовича»³⁵. «Заслугу в виведенню обох творів – писала у дописі про концерт газета «Руслан» – треба приписати не лише співлюбивості членів «Львівського Бояна», не лише сердечному теплові, яке вяже з собою сю артистичну дружину, але й її знаменитому дірігентові п. Михайлови Волошинови, що не лише силу і енергію, але й душу та серце вливає в працю над вишколенем «Львівського Бояна». На

³² Волошин М. Густав Малер і його VIII симфонія. *Діло*. 1910. № 216. 29 (16) вересня. С. 1–2; № 217. № 30. (17) вересня. С. 1–2.

³³ Волошин М. Густав Малер. *Неділя*. 1911. № 23. С. 4–5.

³⁴ Оповідки. Програма концерту. *Діло*. 1909. № 42. 26 (13) лютого. С. 3.

³⁵ Шевченкове свято. *Діло*. 1909. № 46. 3 березня (18 лютого). С. 3.

спомин Шевченкового концерту і в подяку за не-стружену діяльність п. Волошина, вручено йому на естраді від «Львівського Бояна» срібну лаврову галузку з відповідною дедикацією, а публіка нагородила артиста-діригента, що опанував не лише хор, але й оркестру, гучними оплесками»³⁶. Згадана в дописі галузка зберігається нині у фондах Меморіального музею С. Людкевича. Це металева вигнута лаврова галузка з листочками та ягідками, унизу перев'язана металевою позолоченою стрічкою з вигравіруванням на ній написом: «Знаменитому Діригенту Михайлови Волошинови 19 2/III 09 Львівський Боян».

Наступного 1910 р. на концерті до 49-х роковин смерті Т. Шевченка «Львівський Боян» під керівництвом М. Волошина виконав серед іншого II частину «Кавказу» С. Людкевича. «Перше місце заняв, безперечно, п. С. Людкевича «Кавказ» ч[астина] II. – Сей твір повний експресії, глибоко обдуманий, переведений консеквентно у всіх подобицях, приносить справдішню славу п. Людкевичеві, а наш убогий на поли музики поважної репертоар збільшає о нову річ, перворядної вартости. Хори мішані «Льв[івського] Бояна» під незвичайно енергічною та вправною може дещо за нервозною паличкою дириг[ента] п. д-ра Волошина відспівали сей твір знаменито»³⁷, – читаємо у відгуку Р. Ганінчака на концерт. Рецензією на концерт відгукнувся й С. Людкевич, у якій від свого імені як композитора дав оцінку виконанню та диригентові: «Хори мішані держали ся загалом добре, – пише він. – Лучше виведене «Молитви» треба може приписати більшій старанности і рутині діригента; тільки деякі партії *religioso* в другій половині («І тобі одному поклонють ся») вимагали ширшого спокійного розвивання та більше поліфонічного фразовання і нюансування поодиноких голосів»³⁸.

З 1910 р. М. Волошин готував із хором «Бояна» виконання 4-ої частини «Кавказу» С. Людкевича. Ця робота була представлена «Бояном» на Шевченківському вечорі у Львові 10 і 13 березня 1911 р.³⁹ Напередодні виконання М. Волошин опублікував статтю «Перед Шевченковим ювілеєм у Львові». У ній автор сповіщав про ажітаж публіки, порушував проблему відсутності належного залу, яка б могла публіку вмістити, і наводив інформацію про виконані твори. Стаття ґрунтовно характеризує два твори, прем'єра

Металева лаврова галузка, подарована диригентові Михайлові Волошину від «Львівського Бояна» після Шевченківського концерту 2 березня 1909 р.

³⁶ Шевченкові роковини у Львові. *Руслан*. 1909. № 39. 19 лютого (4 березня). С. 2.

³⁷ Ганінчак Р. Концерт в пам'ять 49-літніх роковин смерті Тараса Шевченка. *Діло*. 1910. № 54. 11 березня (26 лютого). С. 7.

³⁸ Людкевич С. З концертової салі. *Діло*. 1910. № 68. 28 (15) березня. С. 2. Передрук: Людкевич С. *Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, Видавництво М. Коць, 2000. Т. 2. С. 435–436

³⁹ Волошин М. Перед Шевченковим ювілеєм у Львові. *Діло*. 1911. № 50. 6 березня (21 лютого). С. 3; № 51. 7 березня (22 лютого). С. 1–2; № 52. 8 березня (23 лютого). С. 1–2.

яких має відбутися на святі, – «Хустини» Г. Топольницького й «Кавказ» С. Людкевича. Розлого описавши зміст третьої й четвертої частин Людкевичевого твору, М. Волошин пише: «З архітектури загальної будови композиції підношу передусім конструкцію тих моментів у інструментації, де змальовано боротьбу за волю і свободу. Там ціла вага лежить в оркестрі, вона піднімає цілу акцію і повинна крити хор, який тут служить більше до піддержання повноти, є і повинен бути оливою до оркестрального огню. Компоніст здобув ся тут рішучо на епохальний крок в своїй композиторській діяльності, бо можна сесі оркестральні моменти рівнати під багато зглядами з такими величним творами, як «смерть і визволення», де Чайковський ілюструє боротьбу життя і смерти (ідеться про 6-ту симфонію П. Чайковського – Я. Г.), як остання дія останнього акту Фавста Гунода (боротьба злих духів з добрим і проголошення перемоги хором ангелів), як «Walkürenritt» Вагнера (боєвий лет завзятих Валькирій) або звісний уже з попередніх концертів «Львівського Бояна» «Оляф Тригвазон» Гріга, де головню і виключно оркестра з'ображає боротьбу оборонну поганьства з офензивним християнством при акомпаніменті хору жреців і жрекинь у поганській святині»⁴⁰ (виділення в першодруці – Я. Г.).

Після переїзду С. Людкевича до Львова для праці на посаді директора Вищого музичного інституту докола інституту й Музичного товариства ім. М. Лисенка групується співпраця М. Волошина з С. Людкевичем. За періоду дирекції С. Людкевича в інституті традиційні святкування Шевченківських роковин завдяки співпраці професури інституту й «Бояна» під батуту М. Волошина стали не тільки пошануванням народного поета, а й нагодою для презентації маловідомих тоді в Галичині творів європейської класики та прем'єр нових творів українських композиторів і набували таким чином музично-просвітницького забарвлення. Саме завдяки М. Волошинові хор здійснив виконання у Львові низки великих ораторіальних полотен європейських композиторів: М. Бруха «Гарна Елен», Е. Гріга («Олаф Тригвазон», «Пізнання краю»), Ф. Мендельсона («Ілія», «Христос»), Г.Ф. Генделя (фрагменти «Ізраїля в Єгипті»). З популяризаційною метою перед концертами здійснювалися ознайомчі публікації в пресі про композитора і твір, який прозвучить на концертів. Зокрема, напередодні виконання «Бояном» на Шевченківському вечорі 1912 р. фрагментів з ораторії Г.Ф. Генделя «Ізраїль в Єгипті» М. Волошин опублікував у пресі розлогий допис про цей твір⁴¹, здійснив переклад словесного тексту ораторії українською мовою, який був опублікований у виданні нот генделівської ораторії видавництвом «Львівського Бояна» 1910 р. (у серії «Підручна бібліотека Львівського Бояна»)⁴². Згодом у статті «У сорокаліття «Львівського Бояна» (1891–1931)» С. Людкевич напише: «Чималу заслугу в цім напрямі положив, поруч інших, талановитий диригент «Бояна» д-р М. Волошин (1906–1913), який переклав текст і вивів на естраді згадані тут ораторії Бруха, Гріга, Генделя (у частинах). Взагалі довоєнні роки «Бояна» (як і кооперуючого з «Бояном» «Бандуриста») – це часи, хтозна, чи не найкращого розвитку і підйому «Бояна» – без огляду на деякі внутрішні невгоди на тлі між «молодими» зі «старими», які доводили не раз навіть до деяких тимчасових криз у товаристві»⁴³.

⁴⁰ Волошин М. Перед Шевченковим ювілеєм у Львові. *Діло*. 1911. № 52. 8 березня (23 лютого). С. 2.

⁴¹ Волошин М. «Ізраїль в Єгипті». Ораторія Г.Ф. Генделя. *Діло*. 1912. № 51. 5 березня. С. 1–2.

⁴² Примірник цього видання – у домашньому архіві С. Людкевича (ММСЛ № 277).

⁴³ Людкевич С. У сорокаліття «Львівського Бояна» (1891–1931). *Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. Львів : Видавництво М. Коць, 2000. Т. 1. С. 381.

Разом з М. Волошином С. Людкевич бере участь в «артистичні прогульці мужеського хору «Львівського Бояна» і «Бандуриста», яка почалася 1 серпня 1911 р. і передбачала концерти в Золочеві, Скалаті, Тернополі, Ходорові, Рогатині, Тисьмениці, Калущі, Устриках, Ліску. В опублікованій М. Волошином «Відозві в справі артистичної прогульки», крім організаційних питань і календаря подорожі, наводився й репертуар, який виконуватимуть хори на концертах. Серед репертуару зазначено хори з супроводом фортепіано С. Людкевича «Хор підземних ковалів» і «Косаря». Окремо зазначено: «В Золочеві акомпаніює Д-р С. Людкевич»⁴⁴. Як зазначав М. Волошин в опублікованому по завершенні мандрівки звіті «прогульки», першою метою подорожі було «доложене нової цеголки до будови величавого храму нашої пісні, а друга се підмога для «Рідної Школи». Першу з тих цілей, як свідчать артистичні звіти з поодиноких міст – нам майже в повні удалось досягнути завдяки такій артистичній підмозі як співучасть Вп. о. Євгена Купчинського, п. О. Пачовської, нашого компоніста д-ра Людкевича і членів учасників хору, які з повним пожертвоуванєм і самовідреченєм будували святиню штуки, щоб стати у ній свідомими справи жрецями»⁴⁵.

Тривала співпраця обох діячів у Музичному товаристві ім. М. Лисенка. 1910 р. за почином о. І. Туркевича при Музичному інституті був організований «музичний кружок». С. Людкевич і М. Волошин увійшли до складу комісії, яка мала створити регулямін для цього гуртка⁴⁶. Згодом, у 1913 р., на основі цього «кружка» за ініціативою Є. Форостини буде створено камерний оркестр при інституті.

На засіданні Виділу 28 лютого 1911 р. обидва діячі є учасниками статутної комісії, покликаній юридично оформити заснування філій Товариством⁴⁷. На надзвичайних зборах Товариства 18 червня 1911 р. пропозиції комісії було прийнято й до статуту Товариства ім. М. Лисенка: було долучено параграф про філії.

Протягом 1911–1913 рр. у надрах Товариства ім. М. Лисенка розгорівся конфлікт між С. Людкевичем як директором інституту й очільником Товариства Володимиром Шухевичем. Конфліт визрів у процесі зміни статуту товариства й випрацювання регуляміну для «артистичного директора», які спрямовувалися на поглиблення товариством контролю за роботою інституту, жорсткіше підпорядкування очільнику товариства директора інституту. Поминаючи С. Людкевича як директора, В. Шухевич через зміни в статуті прагнув посилити свій доступ до керівництва інститутом, що викликало протест С. Людкевича. Ситуація загострилася на засіданні 26 червня 1912 р. при обговоренні «регуляміну для артистичного директора». Унаслідок протесту С. Людкевич покинув засідання з обговоренням. Лист М. Волошина від 5 липня 1912 р. (№ 4 в нашій публікації) оповідає про те, що відбувалося після виходу С. Людкевича, і зміст оповіді цілком відповідає перебігу обговорень, відображеному в протоколі. У листі М. Волошин викладає погляди на обговорювані на засіданні справи: справу укладу контрактів з учителями, яку він як правник має консультувати, але це не усуває цінності порад

⁴⁴ Волошин М. Артимович П. Відозва в справі артистичної прогульки. *Діло*. 1911. № 166. 29 (16) липня. С. 5 (Новинки).

⁴⁵ Волошин М. Звіт з артистичної прогульки хору «Бояністів» і «Бандуристів» по краю. *Діло*. 1911. № 182. 17 (4) серпня. С. 5.

⁴⁶ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. ст. Я. Горака. Тернопіль : Астон, 2014. С. 145.

⁴⁷ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. ст. Я. Горака. Тернопіль : Астон, 2014. С. 146.

С. Людкевича. Що ж до конфлікту з В. Шухевичем, то М. Волошин намагається заглибити конфлікт твердженням, що голова товариства не має наміру усувати С. Людкевича зовсім. У листі від 30 липня 1912 р. (№ 5) М. Волошин просить композитора про зустріч для обговорення інститутських справ, однак чи й коли та зустріч відбулася, як і які справи обговорювалося – невідомо. Імовірно, думки М. Волошина не розв'язали справи й не переконали композитора: на дальших засіданнях Виділу (29 липня, 3 серпня) С. Людкевич не появлявся і проект регуляміну для «артистичного директора» був прийнятий на засіданні 3 серпня без його участі. С. Людкевич з'являється аж на засіданні Виділу товариства 5 вересня 1912 р., скликаному «в справі усунення деяких ріжниць в інтерпретації регуляміну між п[аном] Головою а дир[ектором] Д[окто]ром Людкевичем». Не деталізуючи перебігу засідання, протокол твердить, що «ту справу полагоджено успішно і ухвалено вислати до обох панів відповідні письма»⁴⁸. Однак перемир'я довго не протривало, з новою силою конфлікт вибухнув влітку 1913 р., призвівши до органічної неприязні С. Людкевича з В. Шухевичем, взаємоуникання зустрічей і контактів.

У липні 1912 р., коли співак Олександр Мишуга пожертвував 10000 корон на стипендії учням-співакам Вищого музичного інституту, М. Волошин разом із В. Шухевичем як репрезентанти Музичного товариства ім. М. Лисенка підписали фундаційний акт⁴⁹. На засіданні Виділу Товариства ім. М. Лисенка 17 листопада 1912 р. С. Людкевич доповів про складення коштів від О. Мишуги на банківську книжку й зазначив, що проценти із суми мають уживатися на стипендію для учнів-вокалістів.

У листопаді 1912 р. М. Волошин в складі галицької делегації разом із С. Людкевичем їздили на похорон М. Лисенка до Києва⁵⁰. На організованому Музичним товариством ім. М. Лисенка концерті у Львові з нагоди смерті М. Лисенка, який відбувся 15 грудня 1912 р., С. Людкевич виступив із промовою «М. Лисенко як творець української національної музики», а М. Волошин виступив як співак, виконавши солоспіви М. Лисенка «За думою дума» (сл. Т. Шевченка) і «Я не кляв тебе» (сл. І. Франка)⁵¹.

Десь до перших років по смерті М. Лисенка (1912 або 1913) належить недатована в автографі листівка М. Волошина в С. Людкевича, у якій автор, закликаючи композитора до праці, дає промовисту власну високу оцінку його музичній діяльності: «Не давайтесь тузі – працюйте невпинно – бо Ви наш перший «піонір» і будучий корифей нашого музичного змагання, бо решта по за Лисенком – се всьо дилетанти». Характеристика документує, що М. Волошин точно і справедливо вбачав у С. Людкевичеві одного з перших композиторів, який здобув і творив на міцному фундаменті музичного професіоналізму. Прикметно також, що автор листа тут же ставить С. Людкевича як музичного професіонала поряд з М. Лисенком. Цим М. Волошин передвіщає висловлену пізніше В. Барвінським думку, що «після смерті М. Лисенка Людкевич (бодай на деякий час) бере у свої руки кермо дальшого розвитку і розбудови великих музичних форм, започаткованих М. Лисенком»⁵².

⁴⁸ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. ст. Я. Горака. Тернопіль : Астон, 2014. С. 168–169.

⁴⁹ Оригінал цього фундаційного акту разом з обліковою книгою Музичного товариства ім. М. Лисенка про надання стипендії О. Мишуги зберігається в домашньому архіві родини Колесів.

⁵⁰ На похороні бл. П.М. Лисенка. *Діло*. 1912. № 255. 12 листопада. С. 5.

⁵¹ Оповідки. Поминальний вечір присвячений пам'яті М. Лисенка. *Діло*. 1912. № 275. 7 грудня (24 листопада). С. 6.

⁵² Барвінський В. Лист голові урядового республіканського комітету по преміях імені Т.Г. Шев-

1913 р. обидва діячі входять до комісії в справі будівництва будинку для Музичного товариства й Вищого музичного інституту. На засіданні виділу Музичного товариства ім. М. Лисенка 10 вересня 1913 р. С. Людкевичеві було доручено «ввести в життя науку хорального співу»⁵³ в інституті, і ця справа обговорювалася на кількох засіданнях виділу до кінця 1913 р., а згодом М. Волошин був призначений викладачем цієї дисципліни.

На засіданні 8 грудня 1913 р. С. Людкевич і В. Волошин увійшли до комісії композиторського конкурсу на написання кращого симфонічного й хорового твору до 100-літнього ювілею Т. Шевченка⁵⁴. Переможцем конкурсу стала «Українська рапсодія» В. Барвінського, однак виконати її на ювілейному концерті не вдалося.

1913 р. М. Волошин відкрив свою адвокатську канцелярію, поклавши початок самостійної адвокатської діяльності. Як адвокат він співпрацював з різними організаціями українських адвокатів, зокрема із заснованим Станіславом Дністрянським 1909 р. «Товариством русько-українських правників у Львові», друкувався в друкованому органі цього товариства – «Правничому вістнику», який виходив упродовж 1910–1913 рр.

На урочистостях до 100-літнього ювілею Т. Шевченка у Львові 1914 р. М. Волошин мав диригувати третьою й четвертою частини «Кавказу», підготував хор, але від диригентури відмовився на користь С. Людкевича. На концерті, який відбувся 10 березня 1914 р., серед інших творів прозвучали «Кавказ» та «Останній бій» С. Людкевича⁵⁵.

На засіданні Виділу Музичного товариства ім. М. Лисенка 5 червня 1914 р. М. Волошин разом із Ф. Колесою входили до комісії для оцінки підручника С. Людкевича «Загальні основи музики». Однак комісія не запрацювала: початок Першої світової війни й мобілізація С. Людкевича до війська перешкодила цьому.

З початком Першої світової війни в серпні 1914 р. М. Волошин був призначений до легіону Українських Січових Стрільців спочатку як командир куреня, потім як командир «Збірної станиці УСС», яка займалася набором добровольців у 1915–1918 рр. і містилася в «Академічному Домі». У воєнній кар'єрі М. Волошин дослужився до рангу сотника. Під час Першої світової війни він був одним із організаторів шпиталю для Українських Січових Стрільців «Захист Січових Стрільців», будинок якого знаходився на вул. П. Скарги, 2 (нині вул. Озаркевича). У «Захисті» М. Волошин познайомився з І. Франком, який проходив тут лікування, і письменник передав йому проєкт свого винаходу, який називався «стрілецька шнайдица для розсікання дротяних загорож».

З поверненням із війська М. Волошин брав участь у заснуванні й функціонуванні адвокатської «Колегії Оборонців» (1919–1921), на основі якої потім було створено Союз Українських Адвокатів. Він був одним із засновників та авторів статуту «Союзу Українських Адвокатів» (СУА), який почав діяльність 1923 р. під керівництвом Льва Ганкевича, а потім Костя Левицького. Відразу по створенні спілки М. Волошині був членом її керуючого Виділу, а з 1926 р. – незмінним першим містоголовою товариства. Брав діяльну участь у Союзі, був присутній на всіх засіданнях і причетний до всіх ініціатив товариства. Наприклад, на 4-х загальних зборах СУА 13 лютого 1926 р. постанала ініціатива

ченка академіку О.Є. Корнійчуку. *Барвінський В. З музично-письменницької спадщини: Дослідження, публіцистика, лист / упоряд. В. Грабовський. Дрогобич : Коло, 2004. С. 219.*

⁵³ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. ст. Я. Горак. Тернопіль : Астон, 2014. С. 206.

⁵⁴ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. ст. Я. Горак. Тернопіль : Астон, 2014. С. 221.

⁵⁵ Перед Ювілеєм Шевченка. *Діло*. 1914. № 48. 4 березня (18 лютого). С. 6.

створення делегатур товариства (відділів на провінції). З 1928 СЧА під керівництвом Костя Левицького видавав часопис «Життя і Право» як друкований орган СЧА. Часопис виходив до 1939 р., і М. Волошин – один із постійних авторів у ньому.

Однією із центральних ділянок діяльності СЧА було збереження прав української мови. Кульмінацією роботи в цьому напрямі стало прийняття на конференції українських адвокатів і представників центральних установ і преси 4 червня 1932 р. у Львові під керуванням Костя Левицького тез, які обстоювали право української мови в судах, школах і всіх урядових установах тодішньої Польської держави. Указуючи на незадовільний стан прав української мови в Польщі, тези закликали до солідаризації засобів. Ідею СЧА про обстоювання прав української мови М. Волошин просував і в Музичному Товаристві ім. М. Лисенка. Упродовж 1931 р. Виділ товариства мав конфлікт із польською владою довкола документів (легітацій) т. зв. залізничних знижок для учнів інституту (права учнів на безплатний проїзд). Документи були підписані українською мовою, хоч уряд вимагав польської. За ініціативи й роботи М. Волошина Товариство внесло скаргу до Найвищого Адміністративного Трибуналу Польщі в справі української мови на документах⁵⁶. Справа в Трибуналі тяглася до 1935 р. й була вирішена негативно для Товариства, на засіданні виділу 27 травня 1935 р. рішення було озвучене М. Волошином⁵⁷. М. Волошин виступав і як захисник у політичних судових процесах.

Адвокатську працю у 20–30-х рр. ХХ ст. М. Волошин поєднував з активною музично-громадською діяльністю й тут продовжував постійну комунікацію з С. Людкевичем. У 20-х роках «Боян», переживаючи після повоєнного відновлення кризові часи у своїй історії, мав намір здійснити внутрішню реформу, об'єднавшись із хором «Бандурист». М. Волошин не був прихильником такої реформи, тому в знак протесту усунувся з посади диригента хору.

Коли зусиллями С. Людкевича при Музичному товаристві ім. М. Лисенка був створений симфонічний оркестр, на першому «інавгураційному» концерті колективу 27 травня 1923 р., що відбувся під диригентурою С. Людкевича, М. Волошин зачитував письмові вітання з краю з нагоди створення оркестру. Згодом разом з С. Людкевичем він обстоював перед Виділом справу фінансування оркестру.

1925 р. у Галичині вшановувалося століття смерті Дмитра Бортнянського. Музичне товариство ім. М. Лисенка разом із представниками «Львівського Бояну» створили Ювілейний Комітет із тої нагоди. До Комітету ввійшли серед інших і С. Людкевич, і М. Волошин. Комітет опублікував поклик «Століття смерті Бортнянського», підписаний також обома діячами. Документ висвітлював панораму планованих різносторонніх заходів щодо пошанування дати (проведення «Боянами» концертів, видання творів Д. Бортнянського, видання «святочної одноднівки» (нерегулярного часопису)), і головним промотором усіх запланованих заходів був С. Людкевич, який спричинився до видання корпусу однокорних і двокорних духовних концертів Д. Бортнянського, видав неперіодичний часопис «Музичний листок», у якому опублікував і свою статтю «Д. Бортнянський та сучасна українська музика».

Літо 1925 і 1926 рр. М. Волошин проводить разом із дружиною в мандрах по Італії, відвідуючи там історичні й мистецькі місця (Колізей у Римі, театр Ла Скала в Мілані).

⁵⁶ Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр.). Львів : Априорі, 2019. С. 205.

⁵⁷ Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр.). Львів : Априорі, 2019. С. 324.

«Львівський Боян» після Шевченківського вечора 1927 р. У першому ряді зліва направо сидять: 1. Козак, 2. Михайло Волошин, 4. Василь Барвінський, 5. Марія Колесса (дружина Філарета), 6. Йосиф Кишакевич, 7. Галина Ясеницька (Волошин), 8. Станіслав Людкевич, 9. Ірина Рожанковська, 10. Йосиф Доманик, 11. Катерина Гладилевич, 12. Філарет Колесса. Фото з фондів Меморіального музею С. Людкевича

У коротких записках на поштових картах він пересилає С. Людкевичу вітання й не приховує своє захоплення та враження від побаченого й почутого (дивись листи № 9 і 10 у нашій публікації).

На Шевченківському концерті, який відбувся 13 березня 1927 р. у Народному Домі у Львові, під диригентурою С. Людкевича «Львівський Боян» було виконано повністю всю кантату-симфонію «Кавказ». Крім «Кавказу», слово про поета говорив Д. Донцов, виконувався також «Заповіт» із музикою К. Стеценка. Концерт мав величезний успіх і резонанс. М. Волошин був присутній на цьому виконанні. Учасники й гості імпрези сфотографувалися після концерту, фотографія зберігається нині у фондах Меморіального музею С. Людкевича⁵⁸.

1929 р. у Перемишлі двома урочистими концертами відзначалося століття першого українського хору в Галичині при Кафедральному соборі, організованого єпископом І. Снігурським. Промотором та організатором урочистостей був С. Людкевич. На одному з концертів сполучені хори «Боянів» виступали під керівництвом визначних диригентів, які в різний час працювали з «Бояном», – С. Людкевича, В. Садовського, Б. Вахнянина, С. Федака, І. Охримовича. Виступав серед них як диригент і М. Волошин⁵⁹. На другому концерті більша частина програми проходила під диригентурою С. Людкевича.

⁵⁸ ММСЛ, інв. № 4169.

⁵⁹ Століття першого українського хору в Галичині. Святочний хоровий концерт львівського, перемиського і стрийського «Бояна», «Бандуриста», «Сурми» і хору українських богословів у Львові). *Діло*. 1929. № 123. 5 червня. С. 4. Без підпису.

С. Людкевич та М. Волошин разом з іншими музичними діячами на початку 30-х років брали участь у публічних дискусіях на актуальні музичні питання. Так, у грудні 1931 – січні 1932 рр. член Музичного товариства ім. М. Лисенка Іван Копач у приміщенні «Української бесіди» читав цикл лекцій, присвячених новим тенденціям у мистецтві (не тільки музичному, а й образотворчому). Одна з лекцій (7 січня) стосувалася проблеми атональності в музиці й супроводжувалася музичними ілюстраціями на фортепіано у виконанні Б. Кудрика з творів С. Скотта, С. Прокоф'єва, Р. Фукса й інших. У дискусії брали участь В. Барвінський, С. Людкевич, М. Волошин. Розгорнутий допис про лекцію з дискусією було опубліковано в пресі⁶⁰.

1937 р., коли вшановувалися 25-літні роковини смерті М. Лисенка, М. Волошин був присутній 6 листопада на «Жалібно-святочних сходинах» Музичного товариства ім. М. Лисенка, а на початку загальних зборів Товариства 14 листопада того ж року виступив зі словом, зміст якого докладно занотований у протоколі зборів⁶¹: промовець згадав і про відзначення творчого ювілею М. Лисенка 1903 р. у Львові, оскільки в ювілейному концерті брав участь як співак-соліст у виконанні кантати М. Лисенка «На вічну пам'ять Котляревському» й у дуеті з Ф. Лопатинською, згадав також і про похорони М. Лисенка в Києві в листопаді 1912 р.

З приходом перших більшовиків до Галичини М. Волошин брав участь в останньому засіданні Виділу Музичного Товариства ім. М. Лисенка 17 жовтня 1939 р., у якому поставив внесок про передачу «в дарове користування» приміщення, музичних інструментів, бібліотеки й усього інвентарю Музичного інституту Радянській Владі. Такий крок був, очевидно, вимушений і мотивувався страхом перед окупаційною владою.

Коли Інститут припинив функціонувати як заклад під егідою Музичного товариства і став державною музичною школою, М. Волошин виїхав до Кракова, де відкрив адвокатську контору. 1941 р. повернувся до Львова, був членом, а в 1941–1943 рр. – президентом Львівської палати адвокатів. Висока адвокатська посада не перешкоджала йому й у ті часи приділяти увагу музичній культурі: за дослідженням З. Штундер, у роки німецької окупації М. Волошин був тісно пов'язаний з Інститутом Народної Творчості⁶², до діяльності якого активно долучався в той час С. Людкевич. На проведеному й організованому Інститутом у 1942 р. в умовах німецької окупації Першого Краєвого конкурсу хорів, присвяченого столітньому ювілею М. Лисенка, М. Волошин разом зі С. Людкевичем працювали в журі конкурсу⁶³.

На смерть М. Волошина у Львові 30 липня 1943 року відреагували кілька представників колишнього Музичного товариства ім. М. Лисенка, які на той час перебували у Львові. За дописом Й. Дрималика, «від нашого Т[оварист]ва зложено на домовині вінець і розліплено кляпсидри – а крім цього разом з головою п[ан] ди-р[ектор] Барвінський зложив іменем нашого Т[оварист]ва і Муз[ичного] Інституту

⁶⁰ Нові напрями в мистецтві. Атонізм в музиці. *Нова Зоря*. 1932. № 1. 7 січня. С. 12–13. Підписано: А.Ч.

⁶¹ Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр). Львів : Апріорі, 2019. С. 397.

⁶² Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Львів-Жовква : Місіонер, 2009. Т. 2 : 1939–1979. С. 24.

⁶³ Альманах I Краєвого Конкурсу Хорів у Галичині (У сторіччя народин Миколи Лисенка). Матеріали зібрав Др. Е. Цегельський ; зредагував М. Семчишин. Львів, 1943. С. 28.

вискази співчуття п[ані] проф[есорові] Олені Волошиновій, і промовив над могилою»⁶⁴. С. Людкевич міг бути присутнім на похороні, однак документальних даних про це поки невідомо.

Висновки. Отже, контакти між М. Волошиним і С. Людкевичем були тривалі – більше як 40 років – й охоплювали різні напрями співпраці, які далеко не всі відобразилися в листуванні. В особі С. Людкевича М. Волошин поцінював високопрофесійного композитора, якого в національному вимірі вважав творчим спадкоємцем М. Лисенка, музичного авторитетом у різних ланках музичного життя і творчості. У музично-громадському житті їхня співпраця проявилася у «Львівському Бояні», Музичному товаристві ім. М. Лисенка, поїздках на похорон М. Лисенка, у музично-виконавській діяльності, що була згуртована довкола диригентської діяльності М. Волошина хором «Львівського Бояна». Як диригент, він цілеспрямовано працював у напрямі прем'єрних виконань творів С. Людкевича (ним, зокрема, прем'єрувалася кожна частина «Кавказу» в міру написання цього твору композитором). Виступали обидва діячі і як диригенти в концертах. Попри те, М. Волошин провадив значну вокально-виконавську діяльність, що, мабуть, спонукало С. Людкевича присвятити йому один із солоспівів. С. Людкевич відгукувався в статтях і рецензіях про композиторські спроби та диригентську його діяльність. Творча взаємодія обох діячів виявилася в музично-критичних статтях обох про твори одне одного: статтях М. Волошина перед виконанням «Кавказу» 1914 р. і відгуках про різні грані діяльності М. Волошина у статтях і рецензіях С. Людкевича. Різноманіття напрямів співпраці із С. Людкевичем свідчить про міру заглибленості, ангажованості М. Волошина в українську музичну культуру Галичини – і це при тому, що основною сферою його діяльності, багатой виявами, була адвокатура і військова справа. Можливо, та багатогранність сфер діяльності, якою характеризуються обидва діячі, і була тим магнітом, який єднав їх, викликав інтерес до діяльності одне одного.

Листи Михайла Волошина до Станіслава Людкевича публікуємо вперше, зберігаючи всі особливості лексики, правопису, синтаксису оригіналу. Підкреслення в тексті подано за оригінальним рукописом. Авторські скорочення слів розшифровано безпосередньо в тексті в квадратних дужках.

Додаток

Листи Михайла Волошина до Станіслава Людкевича

№ 1

[1908]

Коханий Товаришу!

Для чоловіка, який не може прямо дихати без артистичної пици – стає життя неможливістю, коли ті одиниці, які суть покликані до сипання сеї пици як з рога Амальтеї⁶⁵ – не дають про себе ніякої вістки. Сясюню! Що робите? Відгукніть ся у широкому

⁶⁴ Книга протоколів Музичного товариства ім. Миколи Лисенка (1922–1939 рр.) / підготовка текстів, коментарі, післямова Я. Горак. Львів : Апіорі, 2019. С. 448.

⁶⁵ Ріг Амальтеї – теж, що і ріг достатку, ріг фортуни. В основі назви – грецький міф про козу Амальтею, яка вигодовувала своїм молоком Зевса. Коли одного разу зламала собі ріг, одна з Німф-вихователок Зевса наповнила ріг плодами й подала його Зевсові. Зевс подарував ріг Німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, чого вони забажають.

темному пралісії модерної Європи нехай козак у вольному широкому як море лузі – тут у Льва городі зрадіє і понесе славу Великого Слова... між меншу братію між адептів музичної красоти.

Я завтра їду до Заліщик на військові виправи буду до 15 / 7 908 адреса: MB. 58 Inf. Reg. K. u. K lieutenant ind Reserve. Опісля вертаю у Львів.

Сьогодні покінчивем у Бояні проби – приготувивши майже добре Кавказ. Чи Ви пришлете мині партитуру Молитви II часть Кавказу (з орхестр[ою])? та коли III части можна сподівати ся? Яка адреса О. Білінського⁶⁶ бо я маю до него важну справу, а не можу розвідати де він тиняєть ся. Він до мене депешував свого часу, мене не було у Львові, депешу відобрав Д[окто]р Говікович⁶⁷ і згубив, тепер не може мині точно сказати о що ходило досить що о якісь гроші, а я не можу знати о які... Як Ви з ним з ним стрічасесь – нехай буде ласка мині написати – який був зміст депеші. Цілую Вас щиро

Мих. Волошин

Меморіальний музей Станіслава Людкевича у Львові (далі – ММСЛ). Автограф чорним чорнилом із двох боків кореспонденційної картки (9 x 13,9 см), адресованої німецькою мовою С. Людкевичу до Ляйпціга.

№ 2

Відень 11.IX.1909

Кохані Товаришу!

Шлю Вам сердечний привіт з наймузикальнійшого города Австрії.

Мих. Волошин

Wien VIII Langegasse 19. II

P.S. Я тут заложив сольовий Квартет з самих Німців – їм добре зі мною а мині з ними. Вайнгартнер⁶⁸ хоче конче, щобим раз задірігував Hof-опері!! Не знаю що робити? га?

ММСЛ. Автограф чорним чорнилом на листівці (8,6 x 13,7 см) із зображенням молододі пари (дівчина у квітчастому вінку сидить, біля неї на коліні стоїть хлопець із маленькою арфою) і німецьким віршовим текстом. Листівка адресована українською мовою С. Людкевичу в Перемисьль.

⁶⁶ Йосиф Білінський (1859, за іншими даними 1860–1925, за іншими даними 1926) – фармацевт, громадський діяч, меценат. Випускник філософського факультету Львівського університету. З 1880-х років працював у Єгипті, де вів аптекарську справу й вивчав арабську медицину; був власником аптеки в Каїрі. 1904 р. отримав титул бея від султана Османської імперії. Допомігав фінансово українським письменникам (І. Франкові, Л. Українці), підтримував контакти й був закоханий у С. Крушельницьку. Перед Першою світовою війною повернувся до Європи, зупинившись у Відні. Помер у Швейцарії.

⁶⁷ Ідеться про Альфреда Говіковича (1880–1930 – українського адвоката, громадсько-політичного діяча родом із Сучави). Освіту здобув у Стрийській гімназії (1891–1894), на юридичному факультеті Львівського (1898–1901) і Віденського (1902–1903) університетів. Доктор права (1907). Працював директором парцеляційного товариства «Земля» у Львові (1908–1913), адвокатом у Львові (з 1912 р.), радником магістрату Львова. У 1913–1914 роках працював адвокатом у Теревовлі, у вересні 1914 р був арештований, відбував ув'язнення в Кракові.

⁶⁸ Фелікс Вайнгартнер (1863–1942) – австрійський диригент і композитор, випускник Ляйпцігської консерваторії (по класу диригентури в Карла Рейнеке). По закінченні консерваторії навчався у Ф. Ліста у Ваймарі. З 1891 р. – диригент королівської опери в Берліні, а в 1898–1905 рр. – керував оркестром у Мюнхені. 1908–1911 рр. – став наступником Г. Малера на посаді директора Віденської опери й був керівником симфонічного оркестру філармонії. Потім працював у театрах Відня, Дармштадта. З 1935 р. знову став керівником Віденської державної опери.

№ 3

[Дата за штемпелем 11 вересня 1910]

Коханому Товаришеві – поздоровлення з пречудового Монахова⁶⁹. –

1000 учасників виводять VIII симф[онію] Малера.

На пробах суть такі дірігенти як Малер, Нікіш⁷⁰, Шальк⁷¹, Ле́ве, Ляфіт⁷², Волошин а навіть Рігера.

Famos! Допобаченя.

Др. М. Волошин

ММСЛ. Автограф чорним чорнилом на поштової картці (8,6 x 13,8 см) з кольоровим портретом Г. Малера. Поштівка адресована: «Oesterreich Galizien – Lemberg Внов. Пан Др. Станислав Людкевич директор В. Інституту Львів Ринок Вищий Інститут Музичний».

№ 4

Львів 5/7 1912

Високоповажаний Пане Доктор

Почуваюся до обов'язку чемности і відповідаю сейчас на Вашу цінну картку кореспонденційну. Просите о мій погляд на тодішні ухвали Виділу тов[ариства] ім. Лисенка. Ось они:

Що до самого факту «усунення Вас від нарад Виділу під позором трактованя личних справ» – як Ви се подавали – то я уважаю се виключно за справу між Вами а головою товариства – так як голова ділав тут «ex praesidio⁷³».

Констатую дальше – що дістно порушено опісля по Вашім відході кілька личних справ однак в спосіб для Вашої особи цілком нешкідливий – а коли над тим дискусія скінчилась і до ніякої ухвали не дійшло – почались дальше наради над регуляміном. І колиб Ви пане Доктор були не цілком відійшли тільки заждали у другій комнаті – булиб могли дальше бути на нараді.

⁶⁹ Монахів – українізована назва Мюнхена.

⁷⁰ Артур Нікіш (1855–1922) – німецький диригент Австро-угорського походження, один із засновників сучасної школи диригування. Випускник Віденської консерваторії, працював скрипалем в оркестрі Придворної опери у Відні, а потім скрипалем Придворної капелли. Працював диригентом у Ляйпцігському театрі. Здійснив прем'єру Сьомої симфонії А. Брукнера з оркестром Гевандхауза (1884). 1889 р. очолив Бостонський симфонічний оркестр, а через два роки – ляйпцігського Гевандхауза й Берлінського філармонічного оркестру.

⁷¹ Франц Шальк (1863–1931) – австрійський диригент, директор Віденської державної опери (1918–1929). Випускник Віденської консерваторії, де навчався в А. Брукнера, з 1900 р. – перший капелмейстер Віденської придворної опери. З 1918 став директором Віденської опери, яка отримала назву Віденської державної опери. Як диригент здійснив світову прем'єру П'ятої симфонії А. Брукнера і зробив редакцію її партитури. Долучався також до публікації 10-ої симфонії Г. Малера. 1919 р був постановником опери Р. Штрауса «Жінка без тіні».

⁷² Карл Ляфіт (1872–1944) – австрійський композитор, піаніст, органіст, диригент і музичний педагог. Композиції навчався у Віденській консерваторії в А. Брукнера та Й.Н. Фукса. З 1898 по 1910 рр. працював органістом церкви піаристів, водночас музичним керівником Імператорського інституту сліпих (1898–1901 рр.), в 1909 р. – один зі співзасновників Нової віденської консерваторії. В 1911–1921 рр. – секретар при віденському Товаристві любителів музики.

⁷³ Захищаючись, від захисту (лат.).

Правда, що ухвалено виготовити зглядно призадуматись над уложенням контрактів з учительськими силами⁷⁴ – і то поручено в першій мірі голові – а я лишень як правник мавбим їм надати відповідну правом ви[ма]гану форму – се однак не виключає цілком Ваших цінних гадок, які Ви в тій справі не лишень можете, але навіть повинністе голові подати і узасаднити. Впрочім проєкт і так мусить бути на Виділі трактований і ухвалений – де Ви певно будете мати спромогу забрати голос.

Я мав се вражінє, що голова не мав наміру Вас пане Доктор усувати в тій цілі, щоб усунути Вас від ухвалення зміни (одної – і неесенціональної⁷⁵) в регуляміні – а лишень щоб міг нам дещо про попис сказати, що про речинець ніхто не знав.

В кінці чи дійсно інформації голови були «недостаточні і неточні» так, як Ви кажете – то я до тепер позитивно не знаю – се лишень Ви можете сказати. Я тримаюся засади: «*neni ein Manu spricht muss man ihm Glaüben selcuken*»⁷⁶. А тепер що до Вашого бажання до мене, на мою гадку вже цілком безпідставного а саме – коли я буду конферувати з головою про проєкт контракту то се будете Ви уважати за акт недовіря до Вас... Сеж неслухно – коли на мене вкладає Виділ якийсь обовязок, то або я його сповнити мушу або зложити свій мандат.

Я уважаю, що я і сей обовязок можу сповнити для товариства і рівночасно в нічім не ухибити довірю, яке Виділ а з осібна я маю до Вас.

На коли бажалиб ще дещо від мене знати – то прошу без ніяких скрупулів задля моїх занять – я все радо Вас прийму.

З поважанням

Д[окто]р Мих. Волошин

ММСЛ. Автограф чорним чорнилом з обох сторін складеного вдвоє аркуша паперу (22,3 x 14,5 см). Аркуш зі слідом поперечного згину, по лінії згину з правого краю надертий.

№ 5

В[исоко]пов[ажаний] Пане Товаришу!

Шукав я уже 2 дни за вами тай годї. Тож прошу як Вам час позволить як найскорше зі мною бачитись зглядно подати де Вас віднайти можна бо я бажавбим з Вами порозумітись до деяких квестий про які Ви уже міні писали свого часу – щодо Інститута; – час наглити тож прошу конче нині або завтра.

З поважанням

Др. Михайло Волошин

Львів 30/7 1912

ММСЛ. Автограф чорним чорнилом з обох сторін кореспонденційної картки (9 x 14 см), адресованої С. Людкевичу до Львова на вул. Скарбківську 7. Указана також адреса М. Волошина – вул. Замойського, 9.

⁷⁴ Судячи з перегляду обговорюваних на засіданні питань, М. Волошин говорить про засідання Виділу Музичного товариства ім. М. Лисенка 26 червня 1912 р. На ньому «[...] 3. Деатовано над регуляміном для артистичного директора В[ищого] м[узичного] інститута. 4. Поручено п[анові] Голові і п[анові] Д[окто]ру Волошини – уложити в часї ферий начерк контракту з учительськими силами і предложити його виділови на перше засіданє по фериях» (*Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / підготовка текстів, вступна стаття, коментарі Я. Горака. Тернопіль : Астон, 2014. С. 167*). Про те, що присутній С. Людкевич покинув засідання, у протоколі не зазначається.

⁷⁵ Неесенціональний – несуттєвий.

⁷⁶ Якщо Ману говорить, ви повинні йому вірити (нім).

№ 6

Венеція 10/8 1913

Милому Товаришеви і В[исоко]пов[ажаному] Директорови шлемо привіт з над Сильної Адриї

Д[окто]р Мих. Волошин і Ясеницька

ММСЛ. Автограф фіолетовим олівцем (чи пастеллю) на поштовій картці (8,5 x 13,7 см) з кольоровим зображенням Scala del Palazzo Minelli у Венеції. Картка адресована С. Людкевичеві до Львова на пл. Ринок, 24 (адреса Вищого музичного інституту в той час). Допис О. Ясеницької звичайним простим олівцем.

№ 7

Коханий Товаришу!

Правдиву радість справились мені Коханий – Вашою картинкою так як я прикладаю дуже велику вагу до переписки з Вами. Спішу подати Вам мою адресу чим скорше а опісля напишу більше. Не давайтесь тузі – працюйте невпинно – бо Ви наш перший «піонір» і будучий корифей нашого музичного змагання, бо решта по за Лисенком – се всьо дилетанти.

Моя адреса: Сикстутська 48⁷⁷ або Замойского 9. Здоровлю Вас щиро

Мих. Волошин

ММСЛ. Автограф чорним чорнилом на листівці (12,5 x 8,8 см) з чорно-білою репродукцією портрету М. Лисенка роботи О. Куриласа в ліроподібній рамі. Кутики листівки обрізані. Листівка адресована німецькою мовою С. Людкевичу до Відня.

№ 8

В[исоко]пов[ажаний] пан Д[окто]р Людкевич!

Д[окто]р Овчарський⁷⁸ бажає з Вами як найскорше бачитись у справі – концерту на дохід лікарні⁷⁹.

З поважанням

Д[окто]р Мих. Волошин

6/4 1921

⁷⁷ Нині – вул. Дорошенка у Львові. Адреса Сикстутська, 48 – є відомою, оскільки це була кам'яниця іншого адвоката – Др. Стефана Федака. У роки Першої світової війни в цій кам'яниці короткий час продовжував свою діяльність Вищий музичний інститут.

⁷⁸ Броніслав Овчарський (1872–1942) – український лікар і меценат. Лікарську освіту здобув на медичному факультеті Львівського університету. У 1906 р. відкрив власний лікарський кабінет у Львові. Працював лікарем у «Захисті січових стрільців у Львові», лікував там Івана Франка, коли письменник перебував у «Захисті» на лікуванні. Як меценат фінансово допоміг здобути фахову музичну освіту співакові Михайлові Голинському та художню освіту художникові Льву Гецу, фінансово підтримував маляра Модеста Сосенка. Був членом Музичного товариства ім. М. Лисенка, якийсь час спонсорував винаймання великого залу будинку товариства для вистав українського театру під керівництвом О. Загарова. У 1934 р. спонсорував 1000-ну виставу опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», яка виконувалася в редакції С. Людкевича.

⁷⁹ Ідеться про український шпиталь «Народна лікарня» у Львові – медичну установу, засновану з ініціативи Євгена Озаркевича 1903 р. для надання безкоштовної медичної допомоги вбогим хворим мешканцям Львова й Галичини. Проіснував до 1944 р., відновлений за української Незалежності. А. Шептицький був опікуном і меценатом закладу, надав лікарні приміщення по вул. П. Скарги, 4 (нині – вул. Озаркевича). Заклад відкрито 1904 року. Директорами були Євген Озаркевич (до 1916), Броніслав Овчарський (1916–1919), Сильвестр Дрималик, Іван Куровець. Кошти на лікарню збирали у зв'язку з потребою побудови нового приміщення для повноцінного шпиталю. Великі кошти було зібрано громадою, внесок у 5000 доларів зробив А. Шептицький. Будівля була побудована 1938 р. за проектом С. Нагірного.

ММСЛ. Інв. № 3131. Автограф чорним чорнилом з одного боку пошовклої картки паперу невеликого формату (11,1 x 14,4 см). Картка зі слідом поздовжнього згину.

№ 9

[За поштовим штемпелем Рим 27 VIII 1925]

Дорогому Другові Інспекторові сердечне поздоровлення з старинного римського Колоссума⁸⁰

Д[окто]р Михайло Волошин

Щиро здоровлю

О. Волошинова

ММСЛ. Автограф звичайним простим олівцем на поштовій картці (8,6 x 13,6 см) з кольоровим зображенням Колізею в Римі. Адресу написано українською і польською мовою. Адресовано С. Людкевичеві на вул. Крашевського, 23.

№ 10

[За поштовим штемпелем 1926 рік]

Такої акустики, яку я стрінув у театрі De la Scala у Медіоляні⁸¹ – здається уже не стрічу до смерті. – Се щось не чуване – розкажу як верну. Здоровлю щиро.

Мих. Волошин і О. Ясеницька.

ММСЛ. Автограф фіолетовим олівцем (пастеллю) на поштовій картці (8,9 x 13,7 см) із зображенням сцени і глядацького залу в театрі Ля Скала в Мілані (вид з боку сцени, на якій у білому одязі танцюють балерини; у залі й на балконних ярусах сидить публіка).

Література

1. Альманах I Краєвого Конкурсу Хорів у Галичині (У сторіччя народин Миколи Лисенка) / матеріали зібрав Др. Е. Цегельський ; зредагував М. Семчишин. Львів, 1943. 62 с.
2. Барвінський В. Лист голові урядового республіканського комітету по преміях імені Т.Г. Шевченка академіку О.Є. Корнійчуку. *Барвінський В. З музично-письменницької спадщини: Дослідження, публіцистика, листи / упоряд. В. Грабовський. Дрогобич : Коло, 2004. С. 216–222.*
3. Барвінський В. Д-р Михайло Волошин і музичне мистецтво. *Краківські вісті (щоденник). 1943. № 176. 13 серпня. С. 3.*
4. Бурбан М. Українські хори та диригенти. Друге видання, виправлене і доповнене. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 318.
5. Вечір «Руских Соколів львівських». *Руслан. 1903. № 92. 25 квітня (8 травня). С. 1.*
6. Волошин М. Артимович П. Відозва в справі артистичної прогульки. *Діло. 1911. № 166. 29 (16) липня. С. 5 (Новинки).*
7. Волошин М. Висший музичний інститут. *Альманах музичний: Літературна часть Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904 / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Львів, 1904. С. 102–104.*
8. Волошин М. Густав Малер і його VIII симфонія. *Діло. 1910. № 216. 29 (16) вересня. С. 1–2 ; № 217. 30 (17) вересня. С. 1–2.*
9. Волошин М. Густав Малер. *Неділя. 1911. № 23. С. 4–5*
10. Волошин М. Звіт з артистичної прогульки хору «Бояністів» і «Бандуристів» по краю. *Діло. 1911. № 182. 17 (4) серпня. С. 5.*
11. Волошин М. «Ізраїль в Єгипті». Ораторія Г.Ф. Генделя. *Діло. 1912. № 51. 5 березня. С. 1–2.*
12. Волошин М. Львівський Боян. *Альманах музичний: Літературна часть Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904 / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Львів, 1904. С. 105–111.*

⁸⁰ Колоссум – пам'ятка давньоримської архітектури, Колізей у Римі.

⁸¹ Медіолян – стара назва італійського міста Мілан.

13. Волошин М. Перед Шевченковим ювілеєм у Львові. *Діло*. 1911. № 50. 6 березня (21 лютого). С. 3 ; № 51. 7 березня (22 лютого). С. 1–2 ; № 52. 8 березня (23 лютого). С. 1–2.
14. Волошин М. Сегорічна артистична прогулянка муз. кружка «Акад. Громади». *Ілюстрований музичний календар на рік звичайний 1906* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник третій. У Львові : З друкарни НТШ, 1906. С. 63–64.
15. Волошин М. Хор учеників руської (академічної) гімназії у Львові. *Ілюстрований Музичний Календар на рік звичайний 1907* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник четвертий. У Львові : З друкарні «Удільової», 1907. С. 75–78.
16. Ганінчак Р. Концерт в пам'ять 49-літніх роковин смерті Тараса Шевченка. *Діло*. 1910. № 54. 11 березня (26 лютого). С. 7.
17. Гловацький І., Гловацький В. Українські адвокати Східної Галичини (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.). Львів, 2004. 132 с.
18. Гловацький І. Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел та некрологів (1800–1943 рр.). Друге видання, доповн. Львів : Ліга-Прес, 2014. 464 с.
19. Горак Я. Волошин Михайло. *Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія*. Том 3 : Вес-Глин / ред. тому О. Купчинський, О. Савула, Н. Федорак. Львів : НТШ, 2016. С. 250–252.
20. Замітки з нагоди ювілейного концерту «Львівського Бояна». *Руслан*. 1901. № 140. 22 червня (5 липня). С. 2.
21. Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / упоряд., вст. с., комент. Я. Горака. Тернопіль : Астон, 2014. 424 с.
22. Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка (1922–1939) / підготовка текстів, комент., післям. Я. Горака. Львів : Априорі, 2019. 756 с.
23. Курилишин К. Часопис «Діло (Львів, 1880–1939): Матеріали до біобібліографістики. Дрогобич : Коло, 2018. Т. 4 : 1900–1904 рр. 824 с.
24. Курилишин К. Часопис «Діло (Львів, 1880–1939) : Матеріали до біобібліографістики. Дрогобич : Коло, 2019. Т. 5 : 1905–1909 рр. 768 с.
25. Курилишин К. Часопис «Діло (Львів, 1880–1939) : Матеріали до біобібліографістики. Т. Дрогобич : Коло, 2020. 6 : 1910–1914 рр. 696 с.
26. Курилишин К. Часопис «Діло (Львів, 1880–1939) : Матеріали до біобібліографістики. Дрогобич : Коло, 2022. Т. 7 : 1914–1923 рр. 796 с.
27. Курилишин К. Часопис «Діло (Львів, 1880–1939) : Матеріали до біобібліографістики. Дрогобич : Коло, 2023. Т. 8 : 1923–1930 рр. 960 с.
28. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / упоряд. З. Штундер. Львів : Видавництво М. Коць, 1999. Т. 1. 495 с. (Історія української музики. Вип. 5).
29. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / упоряд. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, Видавництво М. Коць, 2000. Т. 2. 816 с. (Історія української музики. Вип. 5).
30. Людкевич С. З концертової салі. *Діло*. 1910. № 68. 28 (15) березня. С. 2.
31. Людкевич С. Кілька заміток про т.зв. «дроби в наших нар. піснях». *Ілюстрований Музичний Календар на рік звичайний 1907* / зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. Рочник четвертий. У Львові : З друкарні «Удільової», 1907. С. 61–64.
32. Медведик П. Волошин Михайло Іванович. *Українська журналістика в іменах : Матеріали до енциклопедичного словника* / за ред. М.М. Романюка. Львів, 1997. Вип. 4. С. 37–38.
33. Медведик П. Волошин Михайло Іванович. *Українська Музична Енциклопедія*. Т. 1 / редкол. Тому : А. Калініченко, А. Муха (співголови), І. Сікорська (заст. голови), Н. Костюк (наук. ред.) та ін. Київ, 2006. С. 410.
34. Медведик П. Діячі української музичної культури (матеріали до біо-бібліографічного словника). *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка* / ред О. Купчинський, Ю. Ясинівський. Львів : НТШ, 1993. Том ССХХVI : Праці Музикознавчої комісії. С. 370–455.
35. Меморіальний музей Станіслава Людкевича у Львові. Фонди музею. Інв. № № 277, 440, 480, 481, 482, 949, 1086, 1109 /1, 1127, 1289, 1290, 1291, 1292, 1436, 1437/1, 1612, 2459, 2464, 4169, 4193, 4215, 4319, 4320, 4481.
36. На похороні бл. п. М. Лисенка. *Діло*. 1912. № 255. 12 листопада. С. 5.
37. Німілович О. Михайло Волошин про творчість Густава Малера. *Українська музика: щоквартальник*. Львів, 2021. № 1 (39). С. 133–143.
38. Німілович О. Музично-критична діяльність Михайла Волошина. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Мистецтвознавство»*. Тернопіль-Київ, 2005. № 3 (15). С. 8–14.
39. Новинки. В XLV роковини смерті Т. Шевченка. *Діло*. 1906. № 82. 26 квітня (9 травня). С. 3.
40. Новинки. Програма концерту. *Діло*. 1905. № 60. 15 (28) березня. С. 3.

41. Новинки. Сокільський концерт. *Діло*. 1906. № 105. 26 травня (7 червня). С. 3.
42. Нові напрями в мистецтві. Атонізм в музиці. *Нова Зоря*. 1932. № 1. 7 січня. С. 12–13. Підписано: А.Ч.
43. Оповідки. Поминальний вечір присвячений пам'яті М. Лисенка. *Діло*. 1912. № 275. 7 грудня (24 листопада). С. 6.
44. Оповідки. Програма концерту. *Діло*. 1909. № 42. 26 (13) лютого. С. 3.
45. Ханик Л. Історія хорового товариства «Боян». Львів, 1999. 122 с.
46. Перед Ювілеєм Шевченка. *Діло*. 1914. № 48. 4 березня (18 лютого). С. 6.
47. Століття першого українського хору в Галичині. Святочний хоровий концерт львівського, перемиського і стрийського «Бояна», «Бандуриста», «Сурми» і хору українських богословів у Львові). *Діло*. 1929. № 123. 5 червня. С. 4. Без підпису.
48. Шевченкове свято. *Діло*. 1909. № 46. 3 березня (18 лютого). С. 3.
49. Шевченкові роковини у Львові. *Руслан*. 1909. № 39. 19 лютого (4 березня). С. 2.
50. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Львів : Бінар-2000, 2005. Т. 1 : 1879–1939. 636 с.
51. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Львів – Жовква: Місіонер, 2009. Т. 2 : 1939–1979. 360 с.
52. Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові: Репринтне видання 1934 р. / упоряд. М. Петрів ; передм. А. Редз'як. Київ : Юстініан, 2014. 320 с.

